

RAAP-RAPPORT 770

Kasteel Rijsenburg
Gemeente Driebergen-Rijsenburg
Een archeologisch weerstands- en booronderzoek

Colofon

Opdrachtgever: de heer G. van Yperen

Project: archeologisch onderzoek kasteel Rijsenburg (gemeente Driebergen-Rijsenburg)

Titel: Kasteel Rijsenburg, gemeente Driebergen-Rijsenburg; een archeologisch
weerstands- en booronderzoek

Status: eindversie

Datum: maart 2002

Auteur: *drs. P.A.M.M. van Kempen*

Bestandsnaam: L:\QXPress\2002\DRRY\RA770-DRRY.qxd

Projectcode: DRRY

Projectleider: drs. P.A.M.M. van Kempen

Projectmedewerker: drs. R. Schiferli

Autorisatie: drs. N.G. Stikker

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2002

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

4	1 Inleiding
6	2 Methoden
	2.1 Bureauonderzoek
	2.2 Weerstandsmetingen
	2.3 Booronderzoek
9	3 Bureauonderzoek
	3.1 Bouwhistorie
	3.2 Archeologie
	3.3 Ligging van het kasteel
14	4 Veldwerk
	4.1 Weerstandsmetingen
	4.2 Booronderzoek
18	5 Interpretatie
22	6 Conclusies
23	Literatuur
23	Gebruikte afkortingen
24	Verklarende woordenlijst
24	Overzicht van figuren

1 Inleiding

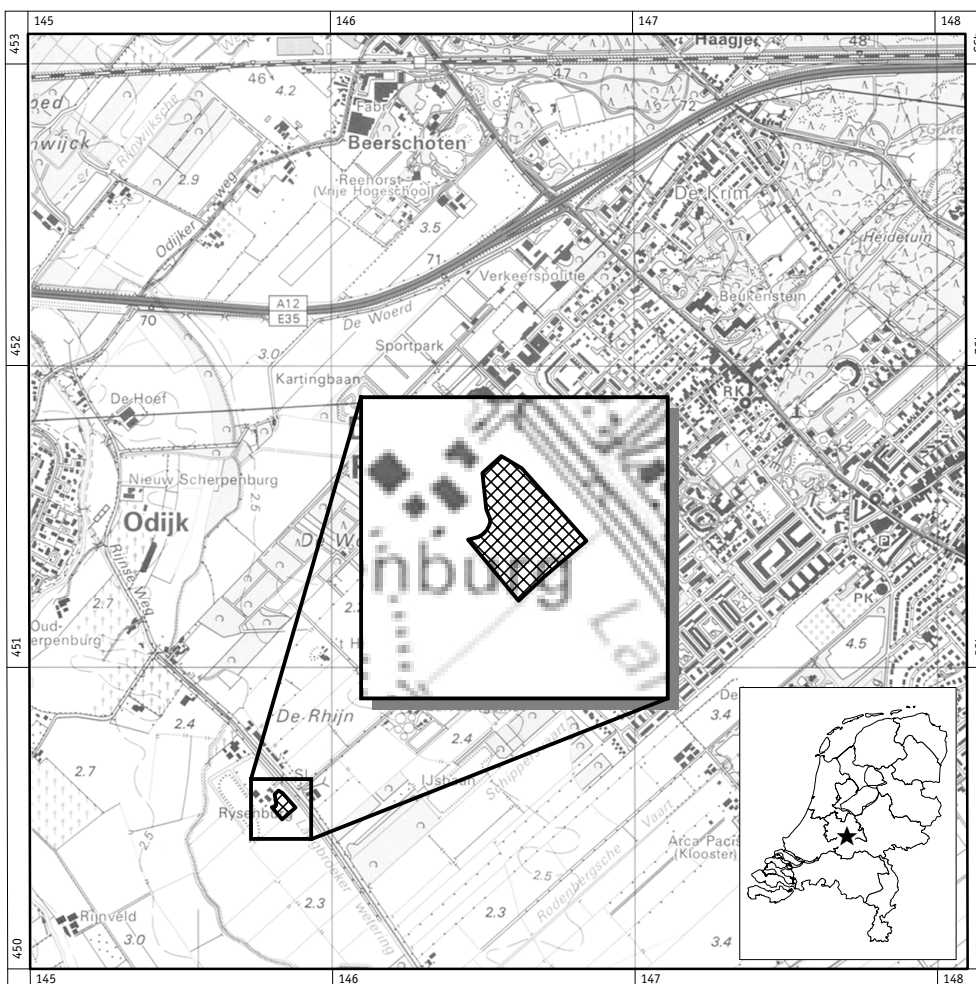
In november 2001 heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in opdracht van de heer G. van Yperen op het terrein van het voormalige kasteel Rijsenburg een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het onderzoek werd uitgevoerd omdat de heer Van Yperen voornemens is om het kasteel op de oorspronkelijke locatie te herbouwen.

Het onderzoeksgebied bevindt zich ten zuidwesten van Rijsenburg aan de Langbroekerdijk (figuur 1). Het ligt direct ten zuiden van de huidige boerderij Oud-Rijsenburg en het nog bestaande poortgebouw. Het terrein waar de hoofdburcht van het kasteel heeft gestaan, is momenteel in gebruik als grasland. Het bestaat uit twee delen die gescheiden zijn door een (recente) sloot. Het westelijke deel meet ongeveer 20 bij 40 m, het oostelijke deel ongeveer 35 bij 60 m. De zuidelijke grens van het onderzoeksgebied wordt gevormd door een recente sloot. Aan de westzijde van deze sloot zijn onlangs twee vijvers gegraven. Het terrein ten zuiden van deze sloot is niet bij het onderzoek betrokken omdat het recentelijk tot 1,0 m -Mv is omgezet. Het onderzoeksgebied wordt aan de noordzijde grotendeels begrensd door een in 1992 gegraven vijver. De begrenzing aan de oostzijde bestaat uit een paardenbak behorend bij een manege.

In het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort wordt het kasteelterrein beschreven als een terrein van zeer hoge archeologische waarde dat op grond van door de ROB gehanteerde criteria (kwaliteit, zeldzaamheid, contextwaarde) is aangewezen als behoudenswaardig. Het terrein staat geregistreerd onder CMA-code 32C-006 (Monumentnummer 372).

Het onderzoek had ten doel om de overblijfselen van het kasteel op non-destructieve wijze in kaart te brengen. Op grond van de resultaten van het onderzoek kan een uitspraak gedaan worden over de conserveringstoestand van de archeologische resten.

Het onderzoek bestond uit een bureauonderzoek gevolgd door een onderzoek in het veld. Het veldonderzoek bestond uit een geofysisch onderzoek door middel van elektrische weerstandsmetingen (weerstandsonderzoek) gecombineerd met een booronderzoek.

Figuur 1: De ligging van het onderzoeksgebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).

Periode	Datering			
Nieuwe tijd	1500	-	heden	
Late Middeleeuwen	1050	-	1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1050	na Chr.
Romeinse tijd	12 voor	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	-	12	voor Chr.
Bronstijd	2000	-	800	voor Chr.
Neolithicum (nieuwe steentijd)	5300	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (midden steentijd)	8800	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (oude steentijd)	300.000	-	8800	voor Chr.

Tabel 1: Archeologische tijdschaal.

2 Methodes

2.1 Bureauonderzoek

Het veldonderzoek werd voorafgegaan door een bureauonderzoek. Tijdens dit onderzoek zijn diverse gegevens over het onderzoeksgebied bestudeerd. Op deze wijze wordt inzicht verkregen in de historische ontwikkeling van het terrein. Tevens kan zo'n onderzoek informatie opleveren over de ligging en omvang van gebouwen en andere structuren die verwacht worden. Dit is van belang voor de planning van het veldwerk en de interpretatie van de resultaten daarvan. Naast de bestudering van historische gegevens over het slot werden archeologische, bodemkundige en landschappelijke gegevens verzameld. Hiervoor werd ondermeer het ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de ROB geraadpleegd. Met betrekking tot de historie van het kasteel Rijsenburg is literatuur bestudeerd (Bardet, 1966; Bullinga & Kamphuis, 1995; Dekker, 1983; Gaasbeek & Van Ginkel-Meester, 1996; Harzing, 1952 & 1973; Weenink, 1996; Van der Wyck 1990). Tijdens het bureauonderzoek zijn de volgende kaarten geraadpleegd:

- Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, Blad 32 Amersfoort (Ten Cate, De Lange & Maarleveld, 1982);
- Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Blad 26 West Harderwijk, Blad 32 West Amersfoort (Stiboka, 1966);
- Special Kaart van een gedeelte der landen behorende aan de Heerlijkheid en de Ridder Hofstadt van Rijsenburg, zijnde de situatie van ijder Parsseel bijzonder door nummers beteekend in de grootens in een appart register aangewezen. Gemeten en geteekend op Rijsenburg in de maand Januari 1797 (E.M. Loeffler, 1797: RAU, familiearchief Van Rijckevorsel 968, VA 2286);
- Kaart figuratief der landgoederen van de weledele heer P.I. van Oosthuysse gelegen in, en om het dorp Driebergen in het Departement Utrecht (kopie door A. Tollus in 1806 van de kaart uit 1797: RAU, familiearchief Van Rijckevorsel 1006, VA 1465);
- Gemeente Rijsenburg, de sectie A in 2 bladen genaamd Rijsenburg, het Blad 2 van nr. 174 tot 268 opgemeten door landmeter der 1e klasse J. Vesters, 1832 (RAU).

2.2 Weerstandsmetingen

Bij een weerstandsmeting wordt de elektrische weerstand van de bodem gemeten. Hierbij gaat het om het vaststellen van een verschil in weerstand tussen de archeologische verschijnselen en het omringende bodemmateriaal. De weerstandswaarde wordt hoofdzakelijk bepaald door de grondsoort en de mate waarin de

bodembestanddelen vocht vasthouden. Doordat water goed geleidt, heeft bijvoorbeeld vochtige klei een lagere weerstand dan droog zand. Organisch materiaal (zoals een humeuze grachtvulling) houdt veel vocht vast en levert daardoor ook lagere weerstandswaarden op. Een muur daarentegen houdt in het algemeen minder vocht vast en levert in de metingen hogere weerstandswaarden op dan het omringende bodemmateriaal. Lijnvormige structuren, zoals muren, uitbraaksleuven, sloten en grachten, zijn in de metingen meestal gemakkelijker te herkennen dan willekeurig verspreide bodemsporen (bijv. ondiepe kuilen). Een opgebrachte laag of sterk verstoorde bovengrond kan de waarde van de metingen en het weerstandspatroon overigens in hoge mate beïnvloeden.

Om de resultaten van het weerstandsonderzoek met succes voor de beantwoording van archeologische vraagstellingen te kunnen gebruiken, moeten de archeologische resten:

- wat betreft hun meetwaarde voldoende contrast met de omgeving vertonen;
- zich binnen het meetbereik van de toegepaste techniek bevinden;
- te onderscheiden zijn van andere eventuele (natuurlijke of antropogene) verstoringen.

De weerstandsmetingen worden uitgevoerd met behulp van een RM15 weerstandsmeter met ingebouwde datalogger (geautomatiseerde dataopslag). De metingen worden uitgevoerd met behulp van vier elektroden. Twee elektroden staan gedurende de meting vast op één plaats buiten het te onderzoeken terrein. De twee andere zijn mobiel en worden op regelmatige afstanden binnen het te onderzoeken terrein in de grond gestoken. De mobiele elektroden bepalen de waarde van de meting: via één van deze elektroden wordt stroom de grond in gestuurd, terwijl de andere elektrode de spanning meet. Hieruit wordt dan de weerstand berekend.

De afstand tussen de twee mobiele elektroden (elektrodenafstand) bepaalt tot welke diepte gemeten wordt. In het geval gewerkt wordt met een afstand van één meter, wordt de weerstand gemeten vanaf de oppervlakte tot ongeveer één meter diepte. Niet de weerstand op een bepaalde diepte wordt gemeten, maar de weerstand van een bodemvolume. Hoe groter de afstand tussen de elektroden, hoe groter het bodemvolume is dat de meetwaarde bepaalt. De kans dat kleine afwijkingen in de meting naar voren komen, is bij een grote elektrodenafstand echter gering(er). Een grotere afstand levert doorgaans een minder gedetailleerd meetresultaat op. Bij de RM15 weerstandsmeter kan de elektrodenafstand variëren tussen 0,25 en 1,5 m. De keuze is afhankelijk van de diepte waarop de archeologische sporen worden verwacht en van de verwachte afmeting van deze resten. Omdat een meting op één punt onvoldoende informatie geeft, zijn meerdere metingen noodzakelijk. Hiertoe wordt over het te meten terrein een grid van één bij één meter uitgezet. Op elk kruispunt van dit grid wordt de weerstandswaarde gemeten.

Bij de weerstandsmetingen is gebruik gemaakt van een dieptebereik van 1,0 m -Mv.

2.3 Booronderzoek

Booronderzoek is uitgevoerd om inzicht in de opbouw van de bodem in het onderzoeksgebied te krijgen. Bij het booronderzoek worden in de regel zowel archeologische, geologische als bodemkundige verschijnselen geregistreerd. Deze gegevens zijn van groot belang voor de interpretatie van de resultaten van het weerstandsonderzoek. De opbouw van de bodem en de aard van het bodemmateriaal kunnen het meetresultaat namelijk beïnvloeden. Daarnaast is het booronderzoek van belang om informatie te verkrijgen over de aard en diepteligging van structuren die bij het weerstandsonderzoek in kaart zijn gebracht. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan puinlagen, muren of grachten. Verder kan het booronderzoek gegevens opleveren die tijdens het weerstandsonderzoek, bijvoorbeeld vanwege een te diepe ligging of een te droge bodem, niet waargenomen zijn.

De boringen zijn wat betreft de bovenste meter uitgevoerd met een zogenaamde Edelmanboor met een diameter van zeven cm. Daarna werd, voor zover mogelijk, dieper geboord met een gutsboor met een diameter van drie cm.

3 Bureauonderzoek

3.1 Bouwhistorie

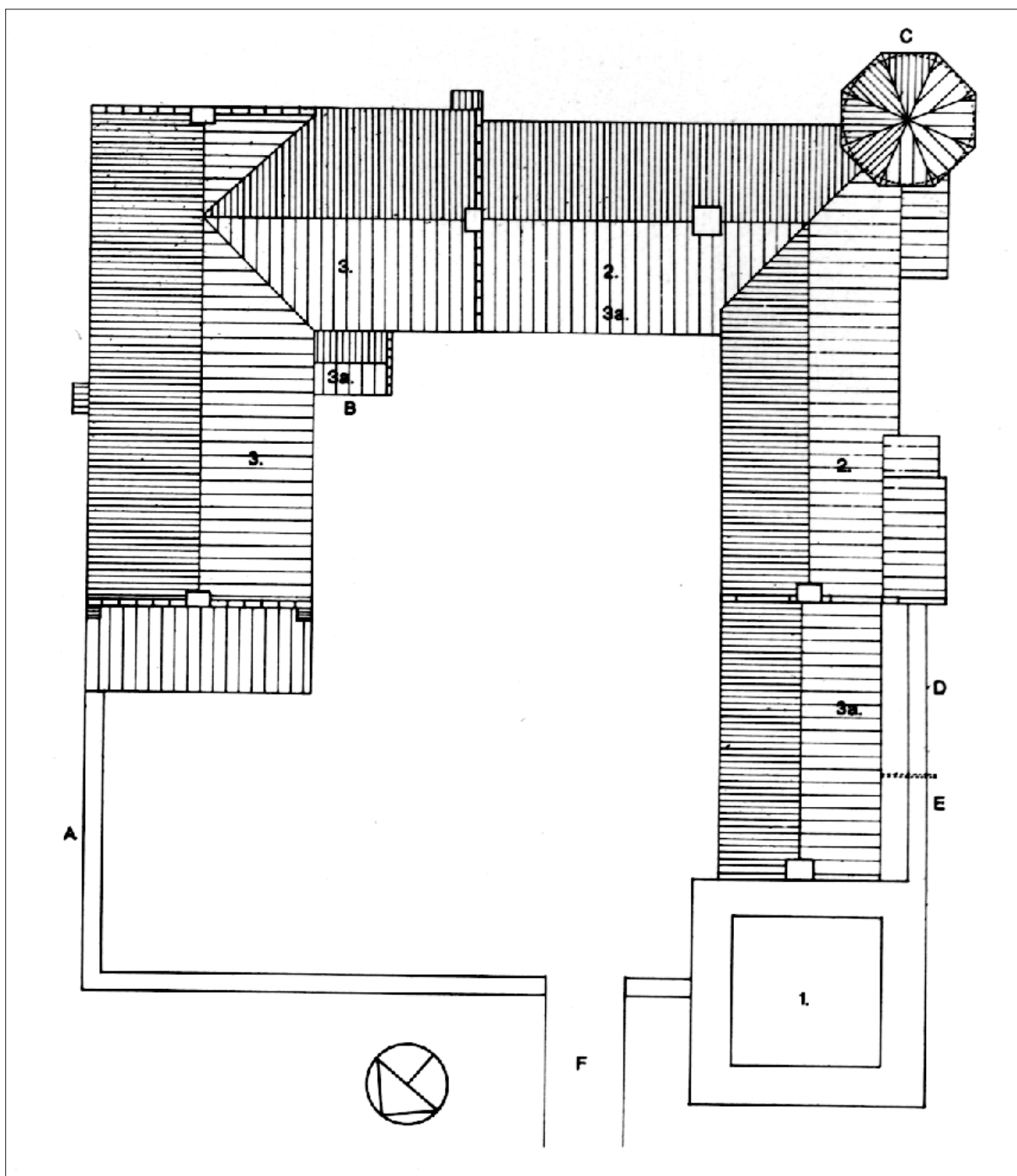
Verondersteld wordt dat het kasteel Rijsenburg tussen 1255 en 1260 is gebouwd (Weenink, 1996). In de kroniek van Johannes de Beke bij de beschrijving van de inval van de Kennemers onder leiding van Gijsbrecht van Amstel in het Sticht in 1278 wordt het kasteel voor het eerst genoemd (Weenink, 1996). Vermeld wordt dat het Huys van Willem van Rijsenburg is verwoest (Harzing, 1973); Bullinga & Kamphuis (1995) noemen als verwoestingsdatum 1274, Bardet (1966) noemt 1268. Het kasteel is voor 1297 weer herbouwd, want in dat jaar werd het kasteel door Willem van Rijswijk aan het Sticht als leen opgedragen; hij bezat het als 'loco ministerialis' (de dienstman ter plaatse van de Bisschop van Utrecht). Hoe het kasteel er in de 13e eeuw (zowel voor als na de verwoesting) heeft uitgezien, is niet bekend. Mogelijk bestond het na 1297 uit een eenvoudige woontoren met daaromheen een weermuur. Misschien kan de geruïneerde poorttoren die op de tekening van Jan de Beyer uit 1744 zichtbaar is, als woontoren aangemerkt worden (Bullinga & Kamphuis, 1995). Op de tekening van Roghman uit 1646/1647 is deze poorttoren aan de uiterst noordwestelijke hoek van het kasteel zichtbaar, direct oostelijk van een weermuur met kantelen. Waarschijnlijk betreft dit een restant van de middeleeuwse weermuur (figuur 2; Van der Wyck, 1990).

In 1536 werd Rijsenburg als ridderhofstad op de eerste lijst van ridderhofsteden ingeschreven. Uit een processtuk uit 1543 blijkt de toestand van het kasteel: *'een schone triumphantelyke princelyke woning met twee schone voorborchten, elcks bijsonder bemuert en begraeft (omgracht) met bauhuysse, peertstal, torfhuys, wagenhuys, moeshuys, stenen duifhuys, schonen toren en seven welgestelde cameren'* (Harzing, 1952 & 1973). In deze periode (15e en begin 16e eeuw) werd aan de zuidzijde van de middeleeuwse toren een L-vormige vleugel met op de zuidwesthoek een ronde toren gebouwd (de westvleugel; figuur 3). In het begin van de 17e eeuw werd aan de oostzijde hiervan eveneens een L-vormige vleugel gebouwd. In deze tijd werd mogelijk ook het gebouw opgetrokken tussen de poorttoren en de westvleugel uit de 15e/16e eeuw. Naar Harzing meent, kan dit gelijktijdig zijn gebeurd met de bouw van het tegenwoordig nog bestaande poortgebouw van de voorburcht: omstreeks 1635 (Harzing, 1973: 63). Uit topografische tekeningen uit de 17e en 18e eeuw valt op te maken dat het kasteel na de verbouwingen bestond uit drie vleugels rondom een binnenplaats. De binnenplaats was open naar de voorburcht in het noorden; een gemetselde brug leidde over de gracht. Op de afbeeldingen is zichtbaar dat de poorttoren vrijwel geruïneerd is. Noordelijk van het kasteel lag de voorburcht. Van de gebouwen op de voorburcht zijn de boerderij en het poortgebouw min of meer behouden. Op basis van de verschillende

Figuur 2: Kasteel Rijsenburg vanuit het zuidwesten; tekening R. Roghman 1646/1647 (uit: Van der Wyck, 1990).

topografische tekeningen werd een reconstructietekening van het dakenplan van het kasteel vervaardigd (figuur 3; Harzing, 1973; Bullinga & Kamphuis, 1995). Tussen 1798 en 1800 sloopte Willem van Dam het kasteel met uitzondering van de boerderij en het poortgebouw (Bardet, 1966). In 1800 ging het kasteel over in handen van Petrus van Oosthuysse, die grote delen van het kasteel liet opgraven en de stenen afbikken. De stenen werden verwerkt in de funderingen van de in 1810 gebouwde rooms-katholieke kerk te Rijsenburg. Van het kasteel bleven na de sloop alleen nog de boerderij en het poortgebouw op de voorburcht over. Deze situatie is nog zichtbaar op het kadastrale minuutplan van 1832. Sindsdien is de boerderij verbouwd: deze is tegenwoordig groter dan op de kadastrale minuut staat aangegeven. Waarschijnlijk staat de zuidoostgevel van de boerderij nog op de plaats van de oorspronkelijke boerderij (Harzing, 1973). Volgens Gaasbeek & Van Ginkel-Meester (1996) is de boerderij omstreeks 1850 op oude fundamenten gebouwd. De in de boerderij aanwezige opkamer met stenen tongewelf is een overblijfsel van de middeleeuwse boerderij. Bullinga & Kamphuis menen dat het woonhuis van de huidige boerderij nog een draagconstructie uit de 18e eeuw bevat. Een nadere datering van de boerderij dan “tussen de 17e en 20e eeuw” is niet te geven (Bullinga & Kamphuis, 1995). Om de exacte ouderdom en staat van de boerderij vast te stellen, is nader bouwhistorisch onderzoek nodig.

Figuur 3: Reconstructie van het dakenplan van kasteel Rijsenburg (uit: Bullinga & Kamphuis, 1995).

3.2 Archeologie

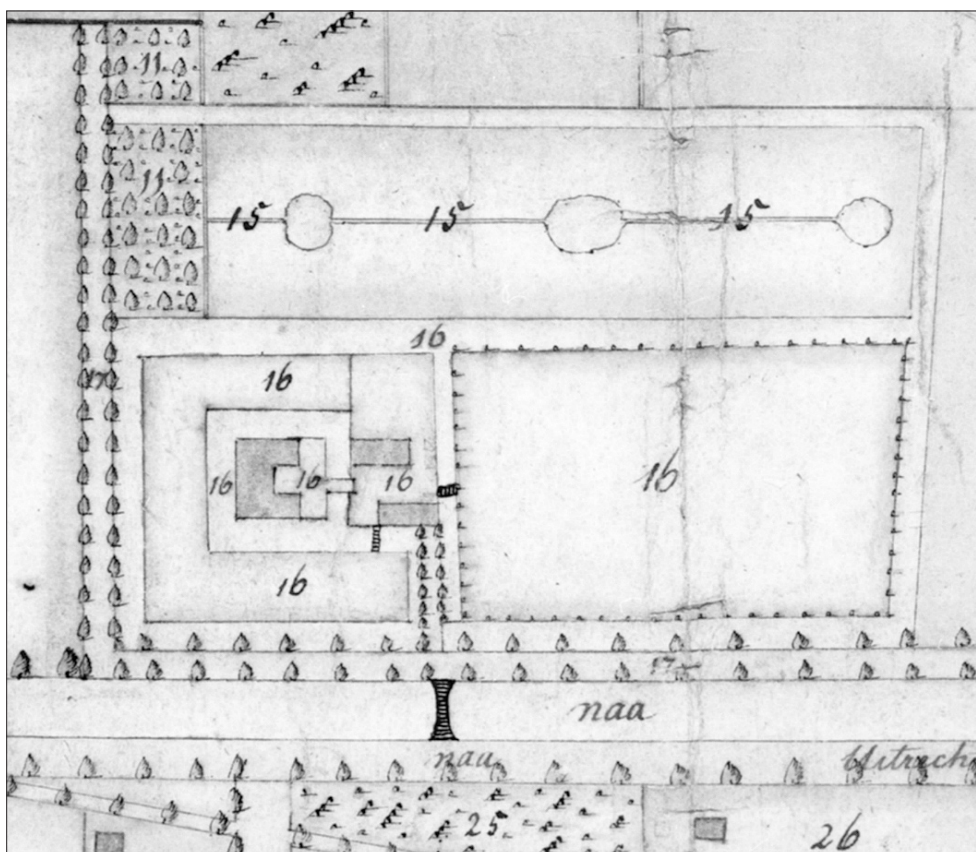
In 1992 werd aan de zuidzijde van de boerderij een ovale vijver gegraven (zie figuur 5). Bij het uitgraven van deze vijver werden stukken natuursteen gevonden die samen een wapenstein vormen (Bullinga & Kamphuis, 1995). Mogelijk is dit de wapenstein die ooit boven de poort in de poorttoren ingemetseld was. De heer G. van Yperen deelde mee dat bij de aanleg van deze vijver (ongeveer in het midden) een zuidoost-noordwest georiënteerde fundering van grote bakstenen werd aangetroffen. Deze fundering werd tot ongeveer halverwege de vijver waargenomen (zie figuur 5: nr. 1), was daar nog een à twee stenen dik en op het zand gefundeerd. De afmeting van de bakstenen is 31x16x7 cm. Haaks op deze fundering (in noordoostelijke richting) werd eveneens een fundering waargenomen die ook nog twee à drie stenen dik was. Of deze fundering ook bestond uit het grote formaat bakstenen, is onbekend. De breedte van de funderingen is eveneens onbekend. De 'opgegraven' bakstenen zijn verwerkt in stenen bruggetjes over slootjes nabij de vijver. Op grond van het formaat kunnen de bakstenen in de 13e en begin 14e eeuw gedateerd worden. Waarschijnlijk zijn deze bakstenen afkomstig van de middeleeuwse poorttoren die aan de noordwestzijde van het kasteel stond of van de aangrenzende weermuur. Tussen beide funderingen werd een halfronde, halfsteense fundering bestaand uit kleine bakstenen waargenomen. Mogelijk betreft het een regenbak, beerput of waterput. Op figuur 5 is de vermoedelijke locatie van de verschillende funderingen aangegeven. Omdat de vijver tot op het natuurlijke zand is aangelegd, zijn hier geen funderingsresten meer te verwachten. Van de aangetroffen resten werden geen tekeningen of foto's gemaakt. In 1996 heeft de heer Van Yperen aan de zuidzijde van het kasteelterrein twee halfronde vijvertjes gegraven (zie figuur 5). Deze vijvers staan in verbinding met de zuidelijk daarvan gelegen sloot. De vijvers zijn vanuit deze sloot in noordelijke richting aangelegd (zie figuur 5: nr. 2). Toen op 'vast puin' werd gestoten, werd met de aanleg gestopt. Waarschijnlijk zijn de vijvers grotendeels in de voormalige zuidelijke gracht van het kasteel aangelegd. Het 'vast puin' betreft dan mogelijk de resten van de zuidmuur van het kasteel. Ter hoogte van deze vijvers en mogelijk daaruit afkomstig is tijdens onderhavig onderzoek een baksteen gevonden (23x10x6,5 cm).

3.3 Ligging van het kasteel

Uit de kaart van E.M. Loeffler uit 1797 (figuur 4), de kopie hiervan door A. Tollus uit 1806 en het kadastrale minuutplan uit 1832 blijkt dat het gehele kasteelcomplex grofweg uit drie omgrachte terreinen bestond. Deze situatie is tegenwoordig nog grotendeels herkenbaar. Het meest zuidoostelijke omgrachte terrein, waar het kasteel met de voorburch lag, is echter ingrijpend veranderd (vergelijk figuur 4 met figuur 1).

Op basis van de kaart van Loeffler uit 1797 is de ligging van het kasteel vrij goed te bepalen. Getracht werd om deze kaart op de huidige topografie te projecteren. Omdat de kaart slechts een impressie geeft van het gebied en niet schaalvast is (waardoor de verschillende elementen op de kaart niet in de juiste onderlinge verhouding zijn weergegeven), was een projectie op de huidige topografie niet

Figuur 4: De kaart van E.M. Loeffler uit 1792 (RAU, familiearchief Van Rijckevorsel 968, VA 2286). Het noorden is rechts.

mogelijk. Uit de historische kaarten en prenten is echter wel af te leiden waar het kasteel met zijn omgrachting lag (figuur 4). De noordelijke gracht van het kasteel lag direct ten zuiden van de boerderij van de voorburcht. Deze boerderij lag ongeveer ter plaatse van de huidige boerderij. De oostelijke gracht van het kasteel was tevens de oostelijke gracht van de voorburcht en lag direct ten oosten van het nog bestaande poortgebouw. De westelijke gracht van het kasteel vormde tevens de westelijke gracht van de voorburcht. Dit deel van de gracht is niet meer zichtbaar op kaarten uit de 18e eeuw. Op de tekening van Roeland Roghman uit 1646/1647 is dit deel van de gracht wel zichtbaar (figuur 2: onder de brug links op de afbeelding). Op deze plaats ligt tegenwoordig een sloot (de westelijke grens van het onderzoeksgebied). Op de kaart van Loeffler uit 1797 is te zien dat de (zuidelijke) begrenzing van de zuidelijke gracht van het kasteel op dezelfde hoogte ligt als de zuidelijke sloot van het terrein met de drie ronde vijvers (figuur 4: direct zuidelijk van nr. 15). Op de plaats van de zuidelijke begrenzing van de gracht ligt nu een (recente) sloot. Deze sloot vormt de zuidgrens van het onderzoeksgebied. Op basis van deze informatie is het duidelijk dat de projectie van A. Viersen van het kasteel op de kadastrale minuut uit 1832 niet juist kan zijn (Bullinga & Kamphuis, 1995).

In 1967 heeft de heer Harzing getracht om de exacte locatie van de funderingen van het kasteel in het grasveld (kasteelterrein) middels kalklijnen weer te geven. Deze kalklijnen zijn inmiddels lang verdwenen. Op basis van het veldonderzoek dient te worden aangetoond of de destijds geprojecteerde plattegrond van het kasteel (Harzing, 1973) juist is.

4 Veldwerk

4.1 Weerstandsmetingen

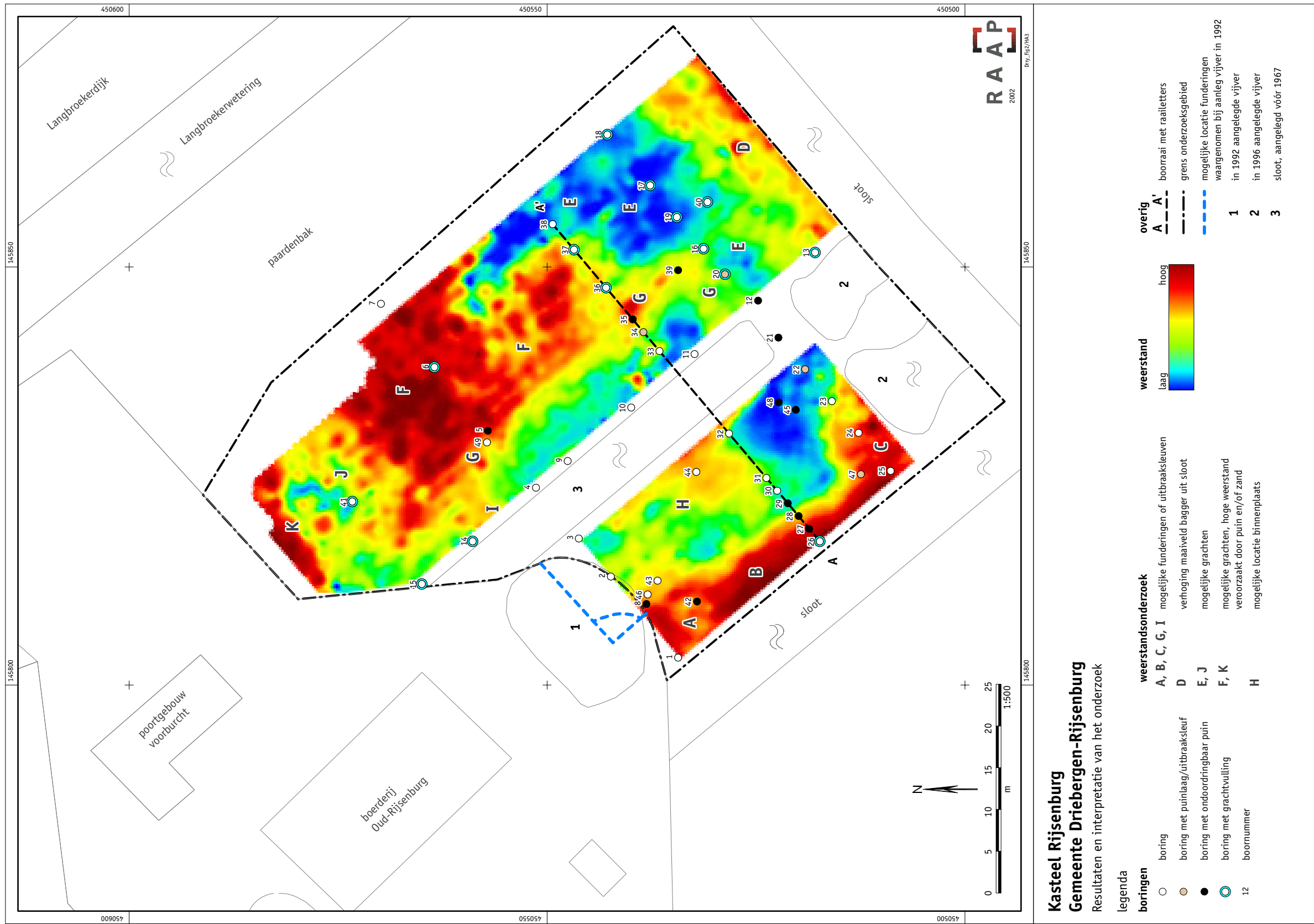
Het onderzoeksgebied wordt globaal in tweeën gedeeld door een circa 5,0 m brede, noordwest-zuidoost georiënteerde sloot (figuur 5 en 6: nr. 3). Aan de westzijde van deze sloot is een gebied van circa 36 bij 18 m gemeten. Aan de oostzijde van de sloot is een gebied van 76 bij 26 m gemeten (figuur 3). In het gebied ten westen van de sloot zijn met name in het westelijke deel hoge tot zeer hoge weerstandswaarden gemeten. In de noordwesthoek is vierkante zone (structuur) van circa 7,5 bij 7,5 m zichtbaar. In de zone ten oosten van de sloot (figuur 5: nr. 3) zijn in het uiterst zuidelijke deel voornamelijk hoge weerstandswaarden gemeten (tot ca. 5,0 m vanaf de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied). In het zuidoostelijke deel van deze zone zijn voornamelijk lage tot zeer lage weerstandswaarden gemeten.

In het midden van deze zone is sprake van een gebied van circa 35 bij 20 m waar hoge tot zeer hoge weerstandswaarden zijn gemeten. In het westelijke deel van deze zone (met hoge tot zeer hoge weerstandswaarden) is een circa 2,5 m brede, noordwest-zuidoost georiënteerde baan te onderscheiden die ter hoogte van boring 39 naar het westen afbuigt. In het westelijke deel het gebied ten oosten van de sloot zijn voornamelijk lage weerstandswaarden gemeten (figuur 5: nr. 3). In het uiterst noordelijke deel is een circa 15 m lange en 2,5 m brede strook van hoge weerstandswaarden zichtbaar.

4.2 Booronderzoek

In het onderzoeksgebied zijn in totaal 49 boringen gezet tot maximaal 3,0 m -Mv (figuur 5). Gemiddeld is geboord tot 1,6 m -Mv. De natuurlijke ondergrond is aangetroffen op gemiddeld 1,3 m -Mv en bestaat uit dekzand dat vervlakt is door veen en/of overstromingsmateriaal (Ten Cate, De Lange & Maarleveld, 1982). In alle boringen, met uitzondering van de boringen waarin op ondoordringbaar puin is gestoten, is tot in het dekzand geboord. Op het dekzand is in enkele boringen nog een dun laagje veen of humeuze venige klei aangetroffen (boringen 2, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 24, 25, 30, 31, 32, 33, 43 en 44). De dikte van dit laagje is gemiddeld elf centimeter. De top van dit laagje is op gemiddeld 0,8 m -Mv aangetroffen. In een enkele boring is op dit venige laagje nog schone klei aanwezig. Doorgaans is echter geen schone klei meer aangetroffen.

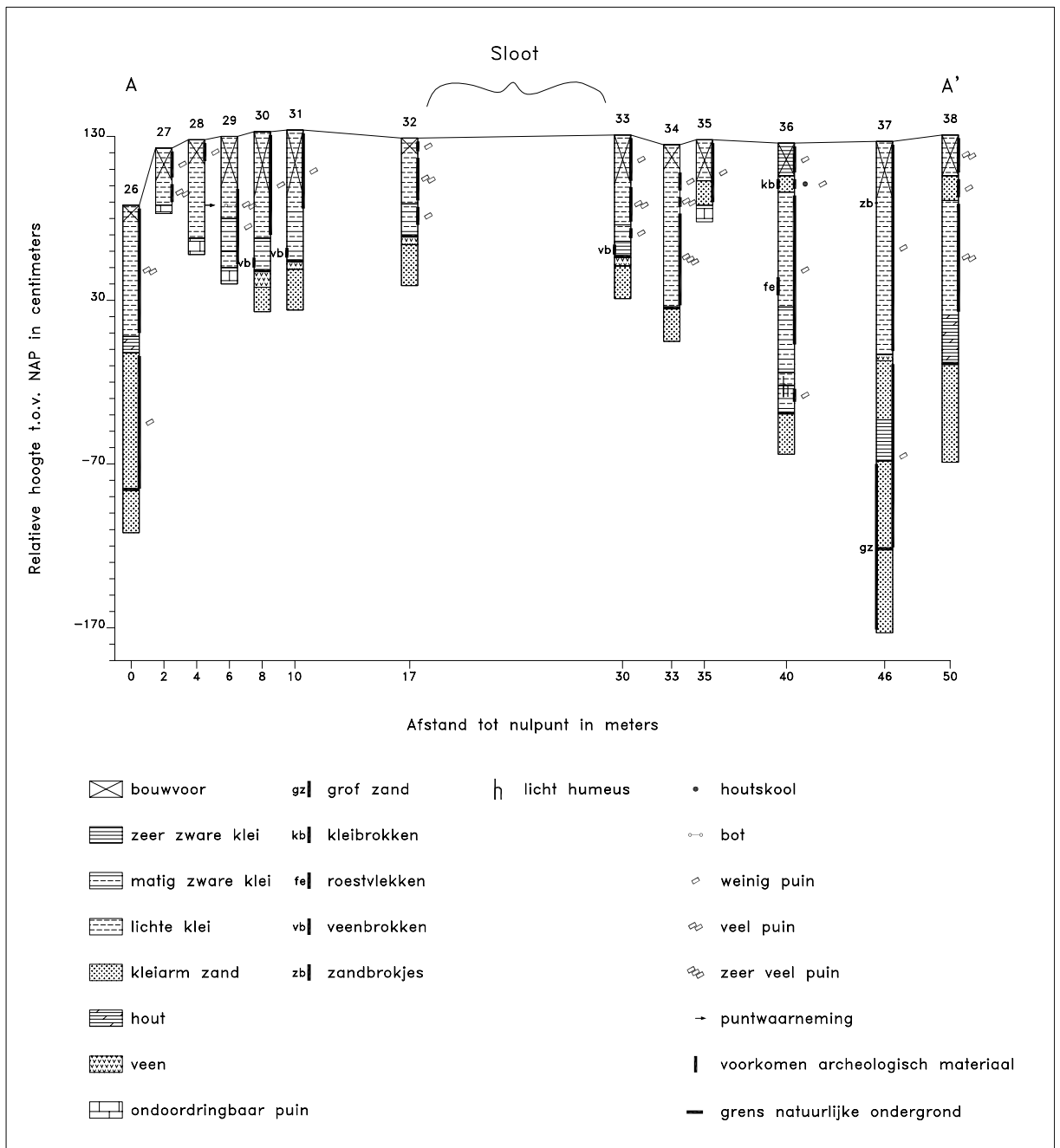
In alle boringen zijn resten van het kasteel aangetroffen. Het betreft voornamelijk brokjes baksteen, mortel en leisteen. Daarnaast zijn stukjes bot en houtskool

Figuur 5: Resultaten en interpretatie van het onderzoek.

aangetroffen. In de boringen 6 en 49 is op respectievelijk 0,3 en 0,5 m -Mv een scherp roodbakend geglazuurd aardewerk uit de Nieuwe tijd aangetroffen. In de boringen 5, 8, 12, 21, 27, 28, 29, 35, 39, 42, 45 en 48 is op gemiddeld 0,75 m -Mv (minimaal 0,35 m -Mv en maximaal 1,40 m -Mv) op ondoordringbaar puin gestoten. In de boringen 14, 15, 20, 22, 34 en 47 is een puinlaag aangetroffen. Wat betreft de puinlaag in de boringen 14, 15 en 20 gaat het waarschijnlijk om tijdens de sloop van het kasteel in de gracht geworpen puin. De puinlaag in de boringen 22, 34 en 47 kan mogelijk als uitbraaksleuf geïnterpreteerd worden. In de boringen 6, 13 t/m 20, 22, 26, 36, 37, 40 en 41 zijn de voormalige grachten van het kasteel aangetroffen. De grachtbodem is op gemiddeld 2,55 m -Mv aangetroffen. De voormalige grachten zijn herkenbaar aan een vulling die bestaat uit afwisselend klei, veen en zandlagen of alleen een zandlaag of kleilagen. In alle typen grachtvulling zijn brokjes baksteen, mortel en leisteen gevonden. Slechts in een enkele boring is een duidelijke grachtbodem bestaand uit een venige kleilaag met plantenresten aangetroffen (boringen 15, 16, 19, 20, 36, 40 en 41).

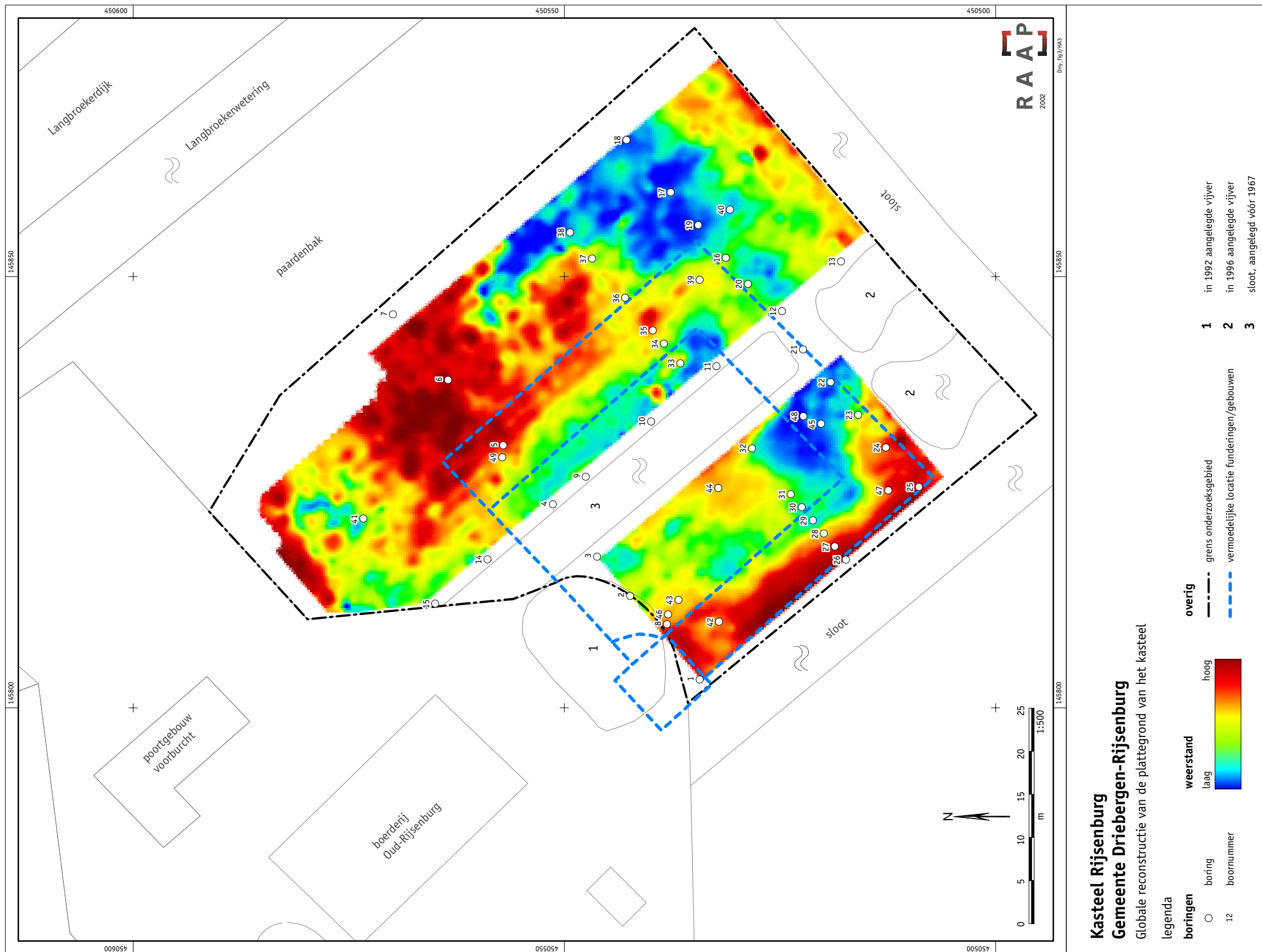

Figuur 6: Profiel van boorraai A-A'.

5 Interpretatie

Indien de resultaten van het weerstandsonderzoek worden bestudeerd, valt direct de min of meer vierkante zone van circa 7,5 bij 7,5 m met hoge weerstandswaarden op die tegen de sloot aan de westzijde van het onderzoeksgebied ligt (figuur 5: zone A). Uit de boringen 8 en 42 blijkt dat het waarschijnlijk funderingsresten betreft. Aanvankelijk werd gedacht dat deze vierkante structuur de funderingen van de middeleeuwse poorttoren zou vertegenwoordigen. Het is echter meer waarschijnlijk dat de (bij de aanleg van de vijver in 1992) direct ten noorden van deze structuur aangetroffen fundering van grote stenen ('kloostermoppen': zie § 3.2) de fundering van de middeleeuwse poorttoren vertegenwoordigt. Zone A betreft waarschijnlijk de fundering van een deel van de gebouwen van de westvleugel van het kasteel: de gebouwen die direct ten zuidoosten van de middeleeuwse poorttoren gebouwd waren. De parallel aan de sloot ten westen van het onderzoeksgebied zichtbare baan van hoge weerstandswaarden (figuur 5: zone B) vertegenwoordigt waarschijnlijk de resten van de westvleugel van het voormalige kasteel. In de boringen 27 en 28 in deze zone is op respectievelijk 0,35 en 0,6 m -Mv op ondoordringbaar puin gestoten. Een duidelijke gebouwstructuur is op basis van de vorm van zone B niet te bepalen. Uit het ondoordringbare puin in boring 29 (0,8 m -Mv) blijkt dat, alhoewel hier lage weerstandswaarden zijn gemeten, toch funderingen in de bodem aanwezig zijn (figuur 6). Waardoor deze lage weerstandswaarden veroorzaakt worden, is niet duidelijk: mogelijk door een hogere bodemvochtigheid. Omdat in boring 30 de natuurlijke ondergrond op 0,65 m -Mv is aangetroffen en in boring 26 een grachtvulling, kan verondersteld worden dat de westvleugel van het kasteel zo'n 7,5 m breed is geweest. In de zuidwestelijke hoek van het onderzoeksgebied is een rechthoekige zone van circa 10,0 bij 7,5 m met hoge weerstandswaarden zichtbaar (figuur 5: zone C). Waarschijnlijk houdt deze zone verband met in de bodem aanwezige restanten van de zuidelijke of westelijke vleugel met ronde hoektoren van het kasteel (zie figuur 2). In de boringen 24, 25 en 47 (gezet in deze zone) is zeer veel puin aangetroffen. In boring 47 is zoveel puin aangetroffen dat gesproken kan worden van een puinlaag of uitbraaksleuf van een fundering. Deze laag is 0,75 m dik en reikt tot op het dekzand (1,2 m -Mv). Dat zone C verband houdt met de resten van de funderingen van de zuidelijke en/of westelijke vleugel van het kasteel, wordt eveneens ondersteund door de heer Van Yperen, die meldde dat bij het graven van de vijvers direct ten zuiden van deze zone in 1996 gestopt is omdat op 'vast puin' werd gestoten. Het 'vast puin' betreft mogelijk de resten van de zuidelijke muur of zuidelijke vleugel van het kasteel. Zeer waarschijnlijk zijn de vijvers dus grotendeels in de voormalige zuidelijke gracht van het kasteel aangelegd.

Figuur 7: Globale reconstructie van de plattegrond van het kasteel.

In het zuidoostelijke deel van het onderzoeksgebied is direct ten noorden van de sloot een zone van circa 7,5 m breed van middelhoge tot hoge weerstandswaarden gemeten (figuur 5: zone D). Ter plaatse van deze zone was een verhoging van het maaiveld zichtbaar. Deze verhoging is vermoedelijk ontstaan bij het schonen (uitbaggeren) van de sloot direct ten zuiden en de aanleg van de vijver in 1996 direct ten westen hiervan. De hoge weerstandswaarden in zone D worden hierdoor veroorzaakt. De zone van lage tot zeer lage weerstandswaarden in de zuidoosthoek van het onderzoeksgebied (zone E) houdt zeer waarschijnlijk verband met de voormalige grachten. In de boringen 16 t/m 20 en 40 is namelijk een grachtvulling aangetroffen. Boring 18 is waarschijnlijk in de rand van de gracht gezet. Opmerkelijk is dat in boring 38 geen duidelijke grachtvulling is aangetroffen. In deze boring is op 1,1 m -Mv op hout (wortel) gestoten. Eveneens opmerkelijk is dat in de zone van hoge tot zeer hoge weerstandswaarden een grachtvulling is aangetroffen (figuur 5: zone F; boringen 6, 36 en 37). De hoge weerstandswaarden van deze zone kunnen deels veroorzaakt worden tijdens de afbraak van het kasteel in de gracht geworpen puin en deel door de grote hoeveelheid zand die hier in de bouwvoor aanwezig is. Dit zand bevindt zich met name in het noordoostelijke deel van zone F en is mogelijk afkomstig van de ten oosten van het onderzoeksgebied gelegen paardenbak. Uit het booronderzoek blijkt dat slechts de ongeveer 5,0 m brede, noordwest-zuidoost georiënteerde baan van middelhoge tot hoge weerstandswaarden (figuur 5: zone G) verband houdt met funderingsresten van de oostvleugel van het kasteel. In de boringen 5, 35 en 39 is op ondoordringbaar puin (waarschijnlijk fundamente van het kasteel) gestoten. In boring 34 is een uitbraaksleuf aangetroffen. Het is mogelijk dat de breedte van de oostvleugel van het kasteel ongeveer 7,5 à 10,0 m was. Dit is de afstand tussen boring 33 (waarin geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van funderingen zijn aangetroffen) en boring 36 (waarin de voormalige oostgracht van het kasteel is aangetroffen). Het is echter opmerkelijk dat direct ten westen van zone G (oostelijk deel zone H) met name middelhoge tot lage weerstandswaarden zijn gemeten, terwijl hier eigenlijk hoge weerstandswaarden te verwachten waren. De bodem in zone H (met name ten oosten van de sloot) blijkt zeer vochtig te zijn (figuur 5: nr. 3). De lage weerstandswaarden worden waarschijnlijk hierdoor veroorzaakt. Het is derhalve mogelijk dat de hoge vochtigheid van de bodem de aanwezigheid van puin en/of funderingsresten daarin maskeert. In boring 29 is immers ook ondoordringbaar puin aangetroffen terwijl daar lage weerstandswaarden zijn gemeten. Ter hoogte van boring 39 buigt zone G af naar het zuidwesten tot aan de sloot die midden in het onderzoeksgebied ligt. Alhoewel westelijk van deze sloot (ter hoogte van de boringen 22, 45 en 48) voornamelijk lage weerstandswaarden zijn gemeten, blijkt uit de boringen dat hier nog funderingsresten van het kasteel in de bodem aanwezig zijn. In de boringen 45 en 48 is op ondoordringbaar puin gestoten en in boring 22 is een uitbraaksleuf aangetroffen. Daar waar in de boringen 45 en 48 op ondoordringbare puin is gestoten, gaf dit een 'hol' geluid. Mogelijk is hier een gewelf of iets dergelijks aangetroffen. In de boringen 12 en 21 is eveneens op ondoordringbaar puin gestoten. De lage weerstandswaarden ter hoogte van de boringen 22, 45 en 48 worden mogelijk veroorzaakt door een hogere vochtigheid van de bodem.

In de boringen 2, 3, 4, 9, 10, 11, 30, 31, 32, 33, 43, 44 en 46 zijn geen noemenswaardige resten van het kasteel aangetroffen. De natuurlijke ondergrond, dat wil zeggen het veenlaagje dat op het dekzand aanwezig is, is in alle boringen (met uitzondering van boring 46) nog aanwezig. De top van dit laagje bevindt zich op circa 0,8 m -Mv. Daarom mag worden aangenomen dat deze boringen zijn gezet ter plaatse van de binnenplaats van het kasteel. De lage tot middelhoge weerstandswaarden in zone H zijn gemeten ter plaatse van deze binnenplaats. Het circa 2,5 m brede en 7,5 m lange, noordoost-zuidwest georiënteerde baantje van hoge weerstandswaarden (zone I) houdt mogelijk verband met de noordelijke ommuring van het kasteel. Omdat in deze zone geen boring gezet is, kan dit niet met zekerheid gezegd worden.

In het noordoosten van het onderzoeksgebied zijn voornamelijk lage tot middelhoge weerstandswaarden gemeten (zone J). Uit de boringen 14, 15 en 41 blijkt dat deze weerstandswaarden veroorzaakt worden door de voormalige gracht van het kasteel. De hoge weerstandswaarden in het uiterst noordoostelijke deel van het onderzoeksgebied (zone K) worden waarschijnlijk veroorzaakt door een grote hoeveelheid zand in de bouwvoor, mogelijk afkomstig van de naastgelegen paardenbak.

Op figuur 7 wordt een globale reconstructie van het kasteel met omgrachting weergegeven. Wat opvalt is dat het kasteel niet evenwijdig aan de huidige slotenpatroon ligt. Een goede verklaring hiervoor is met de huidige kennis niet te geven.

6 Conclusies

Hoewel omstreeks 1800 grote delen van de funderingen zijn uitgebroken en de stenen zijn afgebikt, blijkt uit onderhavig onderzoek dat zich op het terrein van het voormalige kasteel Rijsenburg (gemeente Driebergen-Rijsenburg) nog belangrijke archeologische resten in de bodem bevinden. Naar de resultaten van het boor- en weerstandsonderzoek te oordelen zullen deze voor het grootste deel nog goed geconserveerd zijn. Dit bleek overigens ook bij de aanleg van een grote ovale vijver in 1992. Hoewel slechts enkele lagen baksteen zijn teruggevonden, is toch een goed beeld verkregen van de ligging en aard van de funderingen. Bij de aanleg van de sloot en de vijvers in het zuidwestelijke deel van het onderzoeksgebied zullen in het verleden zeker archeologische resten van het kasteel zijn verstoord, maar de verwachting is dat de desbetreffende graafwerkzaamheden de funderingen (en grachten) van het kasteel niet grootschalig hebben aangetast. De sloot is namelijk grotendeels aangelegd ter plaatse van de voormalige binnenplaats van het kasteel en de vijver in de voormalige zuidelijke gracht.

Aangezien een groot deel van de grachten van het kasteel, met name aan de zuidoost-, oost- en noordzijde van het kasteel, nog grotendeels ongestoord zullen zijn (in enkele boringen is nog een humeuze grachtbodem aangetroffen), is de verwachting dat hier nog goed geconserveerde archeologische resten aanwezig zullen zijn. Gesteld kan worden dat grachtbodems in het algemeen veel en goed geconserveerde archeologische resten (zoals aardewerk, maar ook voorwerpen van hout, leer en ander organisch materiaal) kunnen bevatten. Deze resten zijn gedurende het gebruik van de gracht veelal als afval daarin gedeponeerd en als gevolg van de natte omstandigheden goed geconserveerd.

Op basis van onderhavig onderzoek kan geconcludeerd worden dat de door de heer Harzing in 1967 middels kalklijnen op het grasveld geprojecteerde plattegrond van het kasteel niet geheel juist kan zijn (Harzing, 1973). Het kasteel is waarschijnlijk wat te klein weergegeven en te dicht bij de bestaande boerderij geprojecteerd (d.w.z. te ver noordelijk). Hoewel middels onderhavig onderzoek is aangetoond dat belangrijke resten van het kasteel zich in de bodem bevinden, kon de exacte omvang van het kasteel en de grachten niet bepaald worden (deels omdat zij buiten het onderzoeksgebied liggen). Ook de exacte vorm van de gebouwen kon niet achterhaald worden.

Literatuur

- Bardet, J.D.M.**, 1966. *Kastelenboek provincie Utrecht* (4e druk). Utrecht, Kemink & zoon.
- Bullinga, N., & J. Kamphuis**, 1995. Rijsenburg. In: B. Olde Meierink e.a. (red.); *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht: 396-399*. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.
- Cate, J.A.M. ten, G.W. de Lange & G.C. Maarleveld**, 1982. *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, Blad 32 Amersfoort*. Stichting voor Bodemkartering/Rijks Geologische Dienst, Wageningen/Haarlem.
- Dekker, C.**, 1983. Het Kromme Rijngedebied in de Middeleeuwen: een institutioneel-geografische studie. *Stichtse historische reeks 9*. De Walburg Pers/Stichting Stichtse Historische Reeks, Zutphen/Linschoten.
- Gaasbeek, F., & S. van Ginkel-Meester**, 1996. *Driebergen-Rijsenburg; geschiedenis en architectuur*. Uitgeverij Kerckebosch BV, Zeist.
- Harzing, W.**, 1952. Ontstaan en wedervaren van kerke en parochie Rijsenburg. *Jaarboek Oud Utrecht 1952*.
- Harzing, W.**, 1973. *Driebergen en Rijsenburg: Hoe zij ontstonden en groeiden*. Neijedrevsna, Driebergen-Rijsenburg.
- Stiboka**, 1966. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij de kaartbladen 26 West Harderwijk en 32 West Amersfoort*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Weenink, J.**, 1996. Enig licht op de beginperiode van Rijsenburg, en wat de ridders daar zoal uitvoerden. *Mededelingen Stichting Utrechtse Kastelen 1996/2: 8-15*.
- Wyck, H.W.M. van der**, 1990. *De kasteeltekeningen van Roelant Roghman I*. Canaletto, Alphen aan den Rijn.

Gebruikte afkortingen

AAO	Aanvullend Archeologisch Onderzoek
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
CMA	Centraal Monumenten Archief
Mv	maaiveld
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
RAU	Rijksarchief Utrecht

Verklarende woordenlijst

antropogeen	ten gevolge van menselijk handelen (door de mensen gemaakt/ veroorzaakt)
dekzand	fijnzandige afzettingen die onder periglaciale omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek' (Saalien: Formatie van Eindhoven; Weichselien: Formatie van Twente)
donjon	versterkte (woon-)toren van een burcht
kanteel	elk van de opstaande delen van de getande bovenzijde van oude stads- en burchtmuren
uitbraaksleuf	baan/spoor van los puin, ontstaan na uitbraak van een fundering
weermuur	ter verdediging aangebrachte buitenmuur van een kasteel

Overzicht van figuren

- Figuur 1.** De ligging van het onderzoeksgebied (gearceerd); inzet: ligging in Nederland (ster).
- Figuur 2.** Kasteel Rijsenburg vanuit het zuidwesten; tekening R. Roghman 1646/1647 (uit: Van der Wyck, 1990).
- Figuur 3.** Reconstructie van het dakenplan van kasteel Rijsenburg (uit: Bullinga & Kamphuis, 1995).
- Figuur 4.** Uitsnede uit de kaart van E.M. Loeffler uit 1797 (RAU, familiearchief Van Rijckevorsel 968, VA 2286). Het noorden is rechts.
- Figuur 5.** Resultaten en interpretatie van het onderzoek.
- Figuur 6.** Profiel van boorraai A-A'.
- Figuur 7.** Globale reconstructie van de plattegrond van het kasteel.